

Nótári, Tamás: *Handling of Facts and Forensic Tactics in Cicero's Defence Speeches*

Papp Tekla

egyetemi tanár, Nemzeti Közszerzői Egyetem
Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar
Európai Köz- és Magánjogi Tanszék

Nótári Tamás monográfiája, a *Handling of Facts and Forensic Tactics in Cicero's Defence Speeches*¹ tíz cicerói védőbeszédet elemez a római jog és klasszikus retorika szemszögéből, célja pedig, hogy közelebb jusson a cicerói szónoki-ügyvédi hatás működési mechanizmusának megértéséhez, amihez – ahogy a szerző helyesen látja – elengedhetetlen az életmű választott darabjainak komplex, a római jog, az ókortörténet és a klasszika-filológia eredményeit felhasználó és módszereit alkalmazó vizsgálata. A választott védőbeszédok jól átfogják a cicerói életmű széles spektrumát, hiszen a ránk maradt törvényszéki beszédek közül a Nótári által kiválasztott első *oratiót*, a *Pro Roscio Amerinót* Cicero huszonhat, az utolsót, a *Pro rege Deiotarót* hatvanegy éves korában mondta el, vagyis a vizsgált időintervallum jóformán a szónoki teljes aktív működési idejét felöleli.²

Nótári monográfiája – az előszót s a bevezetést követően – öt fejezetből épül fel: az első fejezet Cicero korának büntetőeljárás rendjét mutatja be, mintegy háttérrel szolgáltatva az elemzendő beszédekhez,³ a következő négy fejezet pedig (a címben ígért tényállás-kezelési elemzésnek megfelelően) négy nagy tényállási csoportot vizsgál, s ezen belül állítja időrendbe a beszédeket. Bizonyos szempontból kivételt képez az utolsó fejezet, hiszen annak címében a szerző nem egy tényállást említ, hanem azt a retorikai szituációt vizsgálja, amikor Cicero mint védő lépett fel Caesar mint bíró előtt – azonban, amint látni fogjuk, e kategóriának is szerves helye van Nótári munkájában. Megjegyzendő, hogy a tényálláscsoportok sora szintén egyfajta

- 1 Nótári, Tamás: *Handling of Facts and Forensic Tactics in Cicero's Defence Speeches*. Passau, Schenk Verlag, 2014. 304 oldal.
- 2 Több más mellett az itt olvasható beszédeket a szerző (a legtöbb beszéd esetében elsőként) magyar nyelvre is átültette – lásd *Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei*. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári Tamás. Szeged, 2010. (A fordítások egy része korábbi kötetekben is megjelent a szegedi Lectum Kiadónál: *Négy védőbeszéd*. 2004; *Válogatott védőbeszéd I–II*. 2009; *Válogatott vádbeszédek*. 2010.)
- 3 Ehhez lásd Nótári T.: *Megjegyzések a modern büntetőeljárás alapelvei római előzményeihez*. In: A Büntető Törvénykönyv és a Büntető Eljárási Törvény módosításának elméleti és gyakorlati kérdései. Szerk. Holé K. Budapest, 2003. 97–103.

kronológiai rendet követ, hiszen az emberölés tényállását vizsgáló második fejezet egy 81-ben és egy 66-ban, a választási vesztegetést elemző harmadik fejezet egy 63-ban és egy 54-ben, az erőszakos bűncselekményeket taglaló negyedik fejezet két 56-ban és egy 52-ben, a Caesar mint bíró előtt elmondott beszédekről szóló ötödik fejezet pedig két 46-ban és egy 45-ben elhangzott *oratiót* tárgyal.

Az előszóban és a bevezetésben a szerző tisztázza azt a kérdést, hogy főszabály szerint milyen kapcsolatban állnak egymással az adott perben elhangzott cicerói beszédek és azok ránk maradt változatai. Ellentétben azokkal a szakirodalmi nézetekkel, amelyek a leírt beszédeket csak egyfajta nyersanyagként fogják fel, amelyek alapján meg lehet kísérelni az elhangzott beszéd rekonstrukcióját, vagyis előbb „szét kell törni” a beszédet, hogy az egyes részeket „eredeti” helyükre lehessen tenni, Nótári a cicerói beszédeket egységes művekként elemzi. Ezt azzal indokolja, hogy Cicero nem véletlenül tette közzé beszédeit abban a formában, amelyben ránk maradtak, s hogy már az ókorban sem részletenként történő elemzésre és boncolgatásra „szolgáltak”, hanem folyamatos és hangos felolvasásra, mivel csak így válthatták ki azt a hatást a hallgatóból, illetve olvasóból, amire a szónok törekedett. A hatás éppen az az elem, amelyre a szerző munkájában fokozott hangsúlyt fektet, vagyis az elért hatás, a szónoki-jogászi eredményesség, a megnyert per végkifejlete szempontjából elemzi Cicero beszédeit, minthogy Cicerót is ez a cél vezette a beszédek megalkotása során. Az alábbiakban nincsen lehetőség mind a tíz védőbeszéd áttekintésére, ezért minden tényálláscsoportból csupán egyet választunk ki, és összegezzük Nótári okfejtését.

Az első tényállás, amelynek keretében a szerző két beszédet elemez, a 81-ben keletkezett *Pro Roscio Amerinót*⁴ és a 66-ban elhangzott *Pro Cluentiót*,⁵ az emberölés, pontosabban a rokongyilkosság és a mérgezés, vagyis a *parricidium* és a *veneficium*. Az ameriai Roscius védelmében elmondott beszédben Cicerónak egy felettébb kényes politikai helyzettel kellett megküzdenie, ugyanis az apagyilkosság vádja hátterében Sulla egyik kegyence, Chrysogonus állt, aki az áldozat vagyonából nagy részt szerzett meg magának. A meggyilkoltat (noha Sulla elkötelezett híve volt) utólag vétetett fel a proskripciók listára. A gyilkosság feltehetően az áldozat távolabbi rokonainak lelkén száradt, azonban a proskripció révén nevetségesen alacsony összegért tudták az árverésen az elkobzott vagyont megszerezni, s hogy a törvényes örököst, az áldozat fiát végképp kisemmizzék, vádat emeltek ellene apja

4 Vö. Nótári T.: Cicero első büntetőügye. Adalékok a Pro Roscio Amerinóhoz. In: *Magistrae discipuli. Tanulmányok Madas Edit tiszteletére*. Szerk. Nemerikényi E. Budapest, 2009. 245–253; *Tatbestandsbehandlung und forensische Taktik in Ciceros Rede für Sextus Roscius*. Nova Tellus 29/1. 2011. 129–158; Tényállás és szónoki taktika a Pro Roscio Amerinóban. *Jogtudományi Közlöny* 64/11. 2009. 457–470.

5 Vö. Nótári T.: Tényálláskezelés és szónoki taktika a Pro Cluentióban. *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica Et Politica* 28/1. 2010. 39–84; Forensic Strategy in Cicero's Speech in Defence of Aulus Cluentius Habitus. *Acta Juridica Hungarica* 53/1. 2012. 48–61; Bemerkungen zur Beweisführung in Ciceros Cluentiana. *Fundamina* 21/1. 2015. 83–100.

meggyilkolása miatt, vagyis egy rafináltan kitervelt *Justizmord*-dal próbálták meg az orvul megszerzett vagyont megtartani. Cicerónak beszédében ügyesen el kellett ködösítenie az ügy politikai hátterét, hiszen éppen a törvényszék bírái, a szenátori rend tagjai voltak a sullai proskripciók fő haszonélvezői. Taktikája arra irányul, hogy több ponton éles – és valószínűleg hamis – kettősséget teremtsen a történeti tényállást illetően. Egyrészt Sulla kegyencének eljárását különválasztja a diktátor személyétől, kifejtve, hogy az mit sem tud a felszabadított rabszolga machinációjáról, ahogy Jupiter sem felelős minden viharba került hajó sorsáért. Másrészt igyekszik azt a látszatot kelteni, mintha a vádlottat ténylegesen az a veszély fenyegetné, hogy bűnösnek találják az apagyilkosság vádjában (nagy valószínűséggel a vádat a törvényszék egyetlen tagja sem vehette igazán komolyan), tehát mintha valóban Roscius életéért küzdene. Azzal, hogy a vádlók erre a pályára kényszerítették a védelmet, elérhették volna, hogy az elrabolt hatalmas vagyon sorsáról ne essen szó – Cicero ehelyett kijelenti, hogy a vádlott megelégedne azzal, hogy életben maradhat, ő mint védő azonban ragaszkodik a vagyoni kérdés rendezéséhez és a vádlott apai örökségének visszaszolgáltatásához. A szónok itt él először azzal a fogással, hogy látszólag különválasztja védenca akaratát és saját meggyőződését, és a védelem bizonyos (például anyagi igények érvényesítésére irányuló) fogásait kizárólag saját kezdeményezéseként állítja be, amelyeket mintegy a pusztán ártatlanságát bizonyítani akaró vádlott akaratával szemben hoz fel a törvényszék előtt.

Az erőszakos bűncselekmények tényállási körében Nótári három beszédet vizsgál, az 56-ban elhangzott *Pro Sestiót*⁶ és *Pro Caeliót*,⁷ valamint az 52-ből származó *Pro Milonét*.⁸ A három beszéd között a tényálláson kívül kapcsot jelent, hogy Cicero és az őt 58-ban száműzetésbe kényszerítő Clodius közti küzdelem egy-egy állomását jelölik, a *Pro Milone* pedig a harc végpontját, ugyanis Cicero e beszédével a Clodiust egy összecsapásban meggyilkoló Milót védte – sikertelenül. A *Pro Milone* több szempontból is kivételt képez a cicerói perbeszédnek között: a szónok élete

6 Vö. Nótári T.: Az államkonceptió megjelenése egy cicerói perbeszédben. *Magyar Jog* 56. 2009/12. 717–725; Cum dignitate otium – Cicero államvezetési koncepciója a Pro Sestio tükrében. *Állam- és Jogtudomány* 50. 2010. 473–498; Cum dignitate otium – Staatsgedanke und forensischen Taktik in Ciceros Rede Pro Sestio. *Revue Internationale Des Droits De L Antiquite* 56. 2009. 91–114; La teoría del estado de Cicerón en su „oratio pro Sestio”. *Revista De Estudios Histórico-Jurídicos* 32. 2010. 197–217.

7 Vö. Nótári T.: Medea Palatina – Megjegyzések Cicero Caelianájához különös tekintettel Clodia személyére. *Aetas* 2000/1–2. 5–23; Law on stage. Forensic tactics in the trial of Marcus Caelius Rufus. *Acta Juridica Hungarica* 51/3. 2010. 198–213; Die „improvisierte” Komödie als forensische Taktik in Ciceros Caeliana. In: *Die Inszenierung des Rechts – Law on Stage*. München, 2011. 49–69; El trasfondo jurídico y retórico de la „Pro Caelio” de Cicerón. *Revista De Estudios Histórico-Jurídicos* 35. 2013. 193–212.

8 Vö. Nótári T.: A jogos védelmi helyzet Cicero Milo védelmében tartott beszédében. *Magyar Jog* 58/1. 2011. 12–22; Notwehr oder Tyrannenmord? Tatbestandsbehandlung und forensische Taktik in Ciceros Pro Milone. *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite* 57. 2010. 331–357; „Killing the Tyrant” – Remarks on Cicero's Miloniana. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade* 59/3. 2012. 279–291.

során nem sok pert vesztett el, ám az ezekben elhangzott beszédek a legritkább esetekben publikálta; továbbá a legtöbb Cicero-beszéd nagy valószínűséggel ha nem is szó szerint, de tartalmában és szerkezetében ugyanabban a formában került nyilvánosságra, hiszen Cicero gondoskodott kiadatásukról, ahogy elhangzottak – a *Pro Milone* esetében viszont tudjuk, hogy az elhangzott (általunk már nem olvasható) és a kiadott beszéd között jelentős különbségek lehettek. A perről és az azt megelőző eseményekről ránk maradt Asconius Pedianus száz évvel későbbi, a korabeli dokumentumok alapján készült beszámolója, ami részletesen kifejti Cicero és Milo törvényszéki kudarcának történetét. Az elhangzott és a kiadott beszéd között a legalapvetőbb különbség abban állhatott – ahogy Nótári rekonstruálja –, hogy míg a törvényszék előtt elmondott *oratió*ban Cicero azzal próbált Milo felmentése érdekében érvelni, hogy Clodius megölésére jogos védelmi helyzetben került sor, addig a kiadott és politikai röpiratként terjesztett beszédben Clodius megöléséről Milo tettéről Cicero önálló, későbbi államelméleti és morálfilozófiai munkáiban visszatérő gondolatmenetet dolgozott ki. Eszerint Milo nemcsak hogy nem érdemel büntetést, hanem éppenséggel a közösség legnagyobb elismerésére és haláljára szolgált rá Clodius megölésével, hiszen az – érvelése szerint – nem volt más, mint zsarnokölés, vagyis a sztoikus etika által jóváhagyott beavatkozás az államrend-helyreállítás érdekében. Cicero e filozófiai tételt jogi érveléssé alakította át, és további érvekkel támasztotta alá, hogy a zsarnok megölése nemcsak jog, hanem a római polgár számára egyenesen kötelesség, hiszen a zsarnokkal szemben minden tett jogos védelmi helyzetet takar, lévén hogy a zsarnok (mint emberi formát öltött vadállat) kívül helyezi magát mindenfajta emberi közösségen, így meggyilkolása nem egyéb, mint az emberi közösség békéje ellen törő vadállat megölése. A *Pro Milone* tehát – amint a szerző meggyőzően bizonyítja – abból a szempontból is kivételes helyet foglal el a cicerói perbeszédtek között, hogy filozófiai-államelméleti gondolatmenete megalapozza azon későbbi okfejtéseket, amelyekkel Cicero a köztársasági államforma védelmében szembeszállt Caesarral.

A Caesar előtt elhangzott beszédek, vagyis a 46-ban elmondott *Pro Marcello* és *Pro Ligario*, valamint a 45-ből való *Pro rege Deiotaro* szintén rendhagyó védőbeszédtek, tekintettel arra hogy a *Pro Marcello* a szenátusban hangzott el, és csak formáját tekintve védőbeszéd, a másik két *oratio* pedig olyan eljárási helyzetekben, amelyeket Caesar perként rendeztetett meg, a köztársaság korának büntetőeljárási rendje alapján azonban nem felelnek meg azoknak a jogelveknek, amelyek alapján a szó mai értelmében pereknek lehetne azokat nevezni.⁹ Nótá-

9 Vö. Nótári T.: Cicero államelméletének alakulása a *Pro Marcello* tükrében. *Jogtörténeti Szemle* 13. 2011. 40–51; Staatsdenken und Rhetorik in Ciceros Marcelliana. *Fundamina* 16/2. 2010. 64–84; A cicerói államkonceptió alakulása a *Pro rege Deiotaro* tükrében. *Jogtudományi Közlöny* 65/12. 2010. 624–636; Tényálláskezelés és szónoki taktika a *Pro Ligario*ban. *Jogtudományi Közlöny* 65/9. 2010. 415–427; Staatsdenken und forensische Taktik in Ciceros Ligariana. *Fundamina* 2013/1. 12–27; Handling of facts in Cicero's speech in defence of Quintus Ligarius. *Acta Juridica Hungarica* 55/2. 2014. 107–124.

ri szerint mindhárom beszéd valamiképpen kettős szálon fut: ugyanis egyfelől nagy elismeréssel fordul Caesar felé, aki az eljárásokban bíróként (Deiotarus ügyében pedig egyszerre bíróként és sértettként) volt jelen, és magasztalja a diktátor propagandájában kulcsfogalomként megjelenő két tulajdonságát, a *sapientíát* és a *clemetiát*, azonban tetten érhető egy burkolt vonulat is a beszédekben. A beszédek egyúttal figyelmeztetések is Caesar felé, ugyanis bizonyos szempontból a *sein* és a *sollen* kettősségét tárják a diktátor elé, vagyis felvázolják előtte az ideális államférfi képét, amelynek elvileg meg kellene felelnie – e megfelelés esetére lojalitást és tiszteletet garatál Cicero Caesar számára. A szerző következetesen végigelemez kettejük viszonyának alakulását és a cicerói levelekben megjelenő Caesar-képet, amiből kimutatja, hogy Cicero milyen végkifejletet sejtett és kívánt Caesar számára abban az esetben, ha nem váltja valóra a köztársaság helyreállítására tett ígéretét. A Caesar előtti beszédekben, és különösen a cicerói levelekben megjelenik Caesar meggyilkolásának lehetősége. Nem véletlenül tartották mind kortársai közül, mind a későbbi történétírók közül Cicerót a Caesar elleni merénylet ideológiai alapját megteremtő felbujtónak, aki nem a konkrét merénylet, hanem általánosságban a zsarnok és a zsarnokként viselkedő Caesar elleni fellépés legitimációját teremtette meg elméleti műveiben és Brutushoz írt leveleiben.

Itt Nótári Tamás bőséges jegyzetapparátussal, alapos forrás- és szakirodalmi jártassággal megírt monográfiájából csak néhány gondolatot tudtunk röviden felvillantani, azonban a kötetről elmondható, hogy nemcsak a római jog, a büntetőjog-történet és a jogi retorika szakemberei számára jelent értéket, hanem a jogi érveléstechnika fejlődése és a rendkívül színes cicerói büntetőjogi tényállások iránt érdeklődőknek is hasznos és érdekes munka.